

Надія Бачинська,

<https://orcid.org/0000-0003-3912-7108>

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

завідувачка кафедри інформаційних технологій,

факультет PR, журналістики та кібербезпеки,

Київський національний університет культури і мистецтв (м. Київ, Україна)

вул. Євгена Коновальця, 36, Київ, 01601, Україна

e-mail: n.bachynskal7@gmail.com

Витоки підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій в Україні (10-ті роки ХХ ст.)

Мета статті – виявити та проаналізувати витоки зародження бібліотечної освіти в Україні та внесок видатних особистостей-бібліотекознавців у її подальшу розбудову. **Методологія дослідження** ґрунтувалася на поєднанні принципів наукової об'єктивності та історизму, застосуванні структурно-функціонального підходу, загальнонаукових методів. **Наукова новизна.** Досліджено витоки підготовки кадрів для системи документно-інформаційних комунікацій в Україні на початку ХХ ст., передусім організацію заходів щодо формування бібліотечно-курсової освіти у 1910-ті роки. Докладно проаналізовано внесок у розбудову бібліотечної освіти українських теоретиків і практиків бібліотечної справи Л. Б. Хавкіної, К. І. Рубинського, О. О. Покровського, О. А. Дідріхсон, С. О. Сірополко та інших. **Висновки.** З'ясовано, що саме Л. Б. Хавкіна є фундаторкою вітчизняної бібліотечної освіти, адже саме нею здійснено практичні кроки щодо започаткування професійної підготовки бібліотечних працівників за прикладом США та Великої Британії. Центром розвитку професійної підготовки бібліотекарів в Україні стало Харківське товариство грамотності, провідним завданням якого було створення мережі народних книгозбірень. змістовно програми були побудовані на засадах органічного поєднання бібліотечних дисциплін із загальноосвітніми та суспільно-політичними, а рівень підготовки слухачів курсів не поступався університетському. Доведено, що на початку ХХ ст. бібліотечні курси стали унікальним явищем у житті українського суспільства, адже були створені завдяки громадській ініціативі та підтримані земством, вони підтримувалися та удосконалювалися самими бібліотекарями.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотекознавство, бібліотечна освіта, бібліотечні курси, Перший Все-російський з'їзд з бібліотечної справи, підготовка кадрів, К. І. Рубинський, Товариство бібліотекознавства, Л. Б. Хавкіна, Харківське товариство грамотності.

Актуальність теми дослідження. Формування національної системи освіти – необхідний чинник інтелектуального й духовного розвитку сучасного суспільства. Процес реформування системи вищої освіти, який розпочато в Україні, відображає характерні риси, зміст і спрямованість перетворень, які мають загальноцивілізаційне значення, але мають столітню вітчизняну традицію. Підготовка кадрів для системи документно-інформаційних комуніка-

цій – один із найперспективніших напрямів, адже це – професії майбутнього, які забезпечать оптимальну діяльність документно-інформаційних установ та функціонування модернізованої сфери організації й управління ними. Все це можливо завдяки врахуванню кращих надбань минулого, докладного дослідження історичних передумов підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій в Україні.

Аналіз досліджень та публікацій. У наукових дослідженнях тема освіти та підготовки кадрів вищої кваліфікації набуває особливого розуміння та актуальності через вагомий потенціал для дієвого прогресу документно-інформаційних установ, насамперед бібліотек. На важливості підготовки сучасних фахівців інформаційної галузі, пошуку нових інноваційних напрямів в організації освітнього процесу, формування у студентів комп'ютерної і медіаграмотності, уміння працювати з електронними інформаційними ресурсами, важливості взаємодії між закладами вищої освіти, бібліотеками, архівами тощо наголошують як освітяни, так і фахівці-практики. Ці питання розглядалися Н. Бачинською, О. Клименко, Ю. Новальською, Т. Новальською, Л. Прокопенко, О. Сокур, А. Соляник, Г. Шемаєвою та іншими. Становлення вищої бібліотечної освіти на теренах України дослідники пов'язують із Кременецьким ліцеєм та діяльністю видатного бібліотекаря і бібліографа, викладача цього навчального закладу Павла Йосиповича Яркового (1781–1845), який на початку XIX ст. розпочав викладати дисципліни бібліотечного спрямування [2]. Історію розвитку харківської бібліотечної науково-освітньої школи досліджено авторами збірника наукових праць «Історичні етапи становлення бібліотечної освіти в Україні» [7]. Зазначимо, що зародження бібліотечної освіти в Україні збігається по часу з такими самими процесами у Західній Європі.

Мета статті – виявити та проаналізувати витоки зародження бібліотечної освіти в Україні та вплив видатних особистостей-бібліотекознавців на її подальшу розбудову.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спеціальна професійна підготовка вітчизняних бібліотекарів розпочалася на початку XX ст. і пов'язується з іменами видатних теоретиків і практиків бібліотечної справи Х. Алчевської, Д. Багалія, К. Рубинського, Л. Хавкіної, С. Сірополка та іншими сподвижниками.

Питання налагодження професійної освіти для бібліотечних працівників, роль фахового персоналу та його спеціальної підготовки одним із перших на теренах Російської імперії, до складу якої на початку XX ст. входила й Україна, порушив член Товариства бібліотекознавства, перший директор Харківської імператорської університетської бібліотеки К. І. Рубинський (1860–1930), який був прихильником саме університетської освіти. За результатами досліджень 1902 р. (вивчався досвід роботи бібліотек Москви, Санкт-Петербурга, Києва, Юр'їва, Варшави) та 1905 р. (у закордонній відпустці дослідив роботу бібліотек Франції, Німеччини, Швейцарії, Австрії, Бельгії) науковець, порівнявши стан справ щодо бібліотечного персоналу в Західній Європі та Росії, обґрунтував залеж-

ність відношення до цього питання з боку державних органів управління у різних країнах континенту та, відповідно, освітньої підготовки бібліотекарів [12]. Зауважимо, що досвід практичної роботи, зібраний значний порівняльний матеріал, отриманий у результаті вивчення, дозволив К. Рубинському розпочати теоретичне осмислення бібліотеки як суспільного феномена, а бібліотекознавства як самостійної наукової дисципліни. Як слушно наголошує Н. Березюк, внесок К. І. Рубинського досі є неоціненним у розвиток бібліотечної професіології [3, с. 4], адже науковець був одним із засновників вітчизняного бібліотекознавства – української наукової школи. У 1906 р. на засіданні бібліотечної комісії Харківського університету було заслухано доповідь вченого «Положение вопроса о библиотечном персонале в Западной Европе и у нас».

У 1909 р. К. І. Рубинський у публічній лекції «Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения» зазначав, що бібліотека має стати об'єктом ґрунтовного вивчення, а бібліотекознавство, як окрема наукова дисципліна, має вивчатися в університетах. Учений наголошував, що предметом навчальної дисципліни має стати вивчення бібліотеки як соціального інституту зі всіма законами її функціонування, а не тільки технічні знання щодо бібліотечної діяльності [3, с. 39–40]. У кінці того ж року Російська академія наук виступила з проєктом-пропозицією щодо заснування кафедр бібліотекознавства й бібліографії при університетах [11].

Питання про підготовку професійних бібліотекарів у Києві вперше постало у 1910 р. у зв'язку з розробкою проєктів Київського та Одеського археологічних інститутів, де планувалося з археологічним і архівним відкриття й бібліотечного відділення для підготовки архівних, музейних та бібліотечних працівників як урядових, так і громадських та приватних закладів. Проєкт підготували викладачі Університету Св. Володимира та Київської духовної академії, багато з яких були фундаторами Всеукраїнської академії наук. Серед них такі видатні вчені, як М. П. Василенко, В. Ю. Данилевич, М. В. Довнар-Запольський, В. С. Іконников, В. О. Кордт, О. М. Лук'яненко, В. М. Перетц, М. І. Петров та інші. Однак лише у 1917 р. Тимчасовий уряд дозволив відкрити у Києві Археологічний інститут на засадах приватної установи [5, с. 39]. Директором було обрано професора Університету Св. Володимира М. Довнар-Запольського [10, с. 147]. Як вказує А. Соляник, організаційний період в установі тривав понад рік, а заняття розпочалися лише у листопаді 1918 р. У структурі закладу не було розгорнуто підготовку на бібліотечному відділенні, проте студентам викладалися такі дисципліни, як «Історія книги» (викладав Ю. Іванов-Меженко) та «Бібліотекознавство» (викладав В. Кордт). Інститут проіснував лише до 1924 р., а всі спроби радянської влади перетворити його на державний не мали ніякого успіху [14, с. 154–155]. В Одесі Археологічний інститут проіснував з 1921 по 1922 рр. [10, с. 178–180].

У 1910 р. прихильниця професійної бібліотечної освіти Л. Б. Хавкіна (1871–1949) вперше на теренах Російської імперії зробила спробу організувати біблі-

отекознавчі курси у Харківському університеті, однак, як вказує дослідниця Ю. Новальська, «започаткувати фахову підготовку бібліотекарів не вдалося», адже «царський уряд взагалі не цікавився цим питанням, обмежуючи свої дії лише наглядом за діяльністю бібліотек і читалень» [11, с. 127].

Зауважимо, що за ініціативи Л. Хавкіної у далекому 1903 р. у Харківській громадській бібліотеці також вперше у Російській імперії було вже створено науковий підрозділ – відділ бібліотекознавства з музеєм на зразок деяких європейських бібліотек. Перебуваючи у Німеччині у 1898–1901 рр., де вона здобувала вищу освіту на філологічному факультеті Університету Фрідріха Вільгельма у Берліні [15], Л. Хавкіна мала змогу переконатися у перспективності наукового підходу до організації праці у книгозбірнях. У цьому відділі було об'єднано всі наявні матеріали стосовно бібліотечної справи задля розробки раціональних методів організації роботи бібліотек. У результаті вивчення напрацювань попередників Л. Б. Хавкіна підготувала універсальні посібники «Библиотеки, их организация и техника» (1904) та «Руководство для небольших библиотек» (1911), які на довгі роки стають головними підручниками при підготовці кадрів для роботи у публічних бібліотеках країни.

У 1904 р. відбувся III Всеросійський з'їзд діячів з питань професійної та технічної освіти, на якому Л. Б. Хавкіна виступила з доповіддю «Про професійну підготовку бібліотекарів», де вперше представила проєкт започаткування бібліотечної освіти в Російській імперії через організацію мережі бібліотечних курсів, а згодом і спеціалізованого навчального закладу. Цей проєкт отримав підтримку делегатів з'їзду, але започаткування спеціалізованої освіти стало можливим лише після Першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи, який відбувся у 1911 р. у Санкт-Петербурзі [6]. Як зазначають Л. Дубровіна та О. Онищенко, «вперше у Російській імперії бібліотечна справа розглядалася як окрема складова суспільства, що становила самостійну і специфічну сферу діяльності – з власними науковими засадами розвитку; різноманітними взаємопов'язаними технологіями і циклами щодо збирання, опрацювання, зберігання та користування книжкою; формуванням бібліотечних фондів та специфічним за освітою персоналом; специфікованими будівлями та обладнанням» [5, с. 42]. Отже, коло питань, які обговорювалися на з'їзді, методологічно визначило бібліотекознавство як самостійну дисципліну та одну зі сфер діяльності суспільства.

Найдискусійнішим на форумі виявилось питання організації підготовки бібліотечних кадрів. Зокрема, учасниками було висловлено два підходи: (1) підготовка бібліотекарів-універсалів в університетах (прихильниками енциклопедичної освіти для бібліотекарів виступили Л. Брюхатов, О. Войнич-Сяноженцький, К. Рубинський, М. Сафронєєв та інші) та (2) професійна підготовка на бібліотечних курсах різного терміну навчання (на цьому підході наполягали Є. Доброжинський, С. Масловський, А. Калишевський та інші). Після трьох годинної дискусії більшістю голосів було прийнято резолюцію щодо доцільності організації окремих бібліотечних курсів з обмеженням навчальних програм виключно спеціаль-

ними бібліотечними дисциплінами [11]. Зазначимо, що за зразок бібліотечних курсів слугували американські бібліотечні школи, у котрих середній освітній рівень було визначено достатнім для всіх типів бібліотек, у тому числі при підготовці помічників бібліотекарів для наукових бібліотек.

Отже, резолюцією з'їзду визнано необхідність організації спеціальних вищих курсів з бібліотекознавства і бібліографії для підготовки бібліотекарів та їх помічників. Історичне значення Першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи, на думку дослідниці Н. Березюк, полягає у тому, що вперше в історії вітчизняного бібліотекознавства було чітко визначено статус бібліотекаря, а професія визнана «вченою», що потребує організації спеціальної підготовки [3, с. 61]. Ми погоджуємося з думкою Н. Березюк, що саме від цього авторитетного зібрання має вестися відлік історії вітчизняної бібліотечної освіти.

Потрібно зауважити, що рішення Першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи, які мали б суттєвий вплив на подальше удосконалення бібліотечної справи, так і не були реалізовані сповна. Через соціальні потрясіння, які відтягнули проблеми бібліотекознавства, не відбувся і Другий Всеросійський з'їзд з бібліотечної справи, запланований на червень 1917 р.

На виконання рішень з'їзду за ініціативи Л. Б. Хавкіної у 1913 р. було відкрито короткострокові бібліотечні курси при Московському міському народному університеті імені А. Л. Шанявського, керівником яких і призначено Любов Борисівну [8]. Займаючи посаду секретаря курсів, вчена читала лекції з історії бібліотечної справи, організувала при курсах зразково-показову бібліотеку та музей, які слугували експериментальним і тренувальним майданчиком для слухачів. Викладачами курсів були також українські бібліотекознавці Б. Боднарський, Р. Брандт, Л. Брюхатов, О. Дідріхсон, О. Зленко, О. Калмикова, А. Канішевський, О. Покровський, С. Сірополко та інші.

Бібліотечні курси були розраховані на підготовку працівників для громадських, народних, дитячих та шкільних книгозбірень. У лекційних заняттях висвітлювалися питання комплектування, каталогізації, класифікації та організації книжкових фондів; підготовка з бібліографознавства забезпечувалася читанням лекцій з загальної та галузевої бібліографії, природознавства, художньої літератури та історії. Ю. Новальська відмічає, що «курси не могли дати достатньо знань з теорії та практики бібліотечної роботи, в зв'язку з обмеженим терміном їх проведення» [11]. Як зазначає дослідниця Н. Капустіна, продовж 1913–1917 рр. ці курси закінчили майже 1000 бібліотекарів [9]. Таким чином, саме Л. Б. Хавкіна вважається фундаторкою вітчизняної бібліотечної освіти, адже вперше здійснила практичні кроки щодо започаткування професійної підготовки бібліотечних працівників, постійно порушуючи питання щодо організації професійної підготовки за прикладом США та Великої Британії.

Центром розвитку професійної підготовки бібліотекарів в Україні стало Харківське товариство грамотності (К. І. Рубинський був дійсним його членом), провідним завданням якого було створення мережі народних книгозбірень, участь

у формуванні їхніх фондів, каталогів, допомога у розробці правил, статутів та картотек. Зокрема, у 1916 р. на засіданні правління Л. Б. Хавкіна висловила думку щодо необхідності організації курсів з позашкільної освіти у Харкові на кшталт курсів у Москві. У тому ж році було організовано короткотермінові підготовчі заняття, на яких вчена читала лекції «Розповідь як метод викладання» та «Народна популярна література і бібліографія» [8].

З 1917 р. у Харкові у структурі системи позашкільної освіти, відповідно до розробленого комітетом плану, на курсах з позашкільної освіти почали читати лекції з бібліотекознавства видатні діячі того часу: Л. Б. Хавкіна, О. О. Покровський, А. К. Покровська, Л. Д. Брюхатов, О. У. Зеленко, А. І. Калішевський, О. А. Дідріхсон, О. М. Калмикова, А. Л. Бродський, В. Я. Уланов, О. Ф. Фортунатов, О. В. Чаянов, А. А. Петров, Р. Ф. Брандт, С. О. Сірополко, Б. С. Боднарський. Як свідчить перелік дисциплін переважна більшість були бібліотекознавчого спрямування, зокрема, «Сучасні бібліотеки», «Методи просвітницької роботи в бібліотеці», «Дитячі бібліотеки», «Професійне положення бібліотекаря», «Бібліотечне приміщення та їхнє обладнання», «Застосування авторських таблиць Кеттера», «Каталогізація», «Внутрішній розпорядок у бібліотеці та організація користування каталогами», «Бібліотечна статистика та звітність», «Комплектування бібліотек», «Практичне бібліотекознавство і комплектування бібліотек», «Десяткова класифікація». Викладалися також окремі книгознавчі дисципліни: «Класифікація книг», «Збереженість книжкового господарства», «Історія книги». Треба зазначити, що у переліку відсутні лекції з бібліографознавства, водночас присутні ті, які можна віднести до галузевого бібліографознавства, зокрема: «Література з природознавства», «Популярна література з російської історії», «Література сільськогосподарських та земельних питань», «Література з кооперації», «Література з соціології», «Дитяча література». Рекомендувалася книжка М. Рубакіна «Серед книг», яка у той час вважалася найзмістовнішим посібником з питань психології читання та визначення репертуару читання для самоосвіти, а також включалася в усі існуючі курси з бібліотечної освіти [5, с. 38–39]. До програми курсів входило обов'язкове відвідування відділу бібліотекознавства Харківської громадської бібліотеки.

Перші в Україні повноцінні курси з підготовки бібліотекарів для земських, народних і громадських бібліотек розпочали свою роботу 17 червня 1918 р. у Харкові. Завдання організаторів полягало у наданні слухачам теоретичних основ бібліотечної роботи, забезпеченні первинних практичних умінь і навичок, активізації роботи на місцях. Вагома роль в їх заснуванні належить Л. Б. Хавкій та Комітету з позашкільної освіти Харківського товариства грамотності.

Комісію з організації курсів очолила М. Ф. Алексеева, яка була членом Комітету та завідувачкою першої безкоштовної бібліотеки-читальні. Саме нею було розроблено програму курсів та умови прийому слухачів, проведено переговори з повітовими управами і бібліотеками губернії. У побудові програми курсів використовувалися програми бібліотечних курсів Університету імені

А. Л. Шанявського. Треба зазначити, що лектори цього закладу відмовилися брати участь в курсах, мотивуючи складною обстановкою, тоді комісія з організації прийняла рішення залучити до роботи відомих бібліотекарів Харкова – членів Харківського товариства грамотності. Таким чином були залучені О. А. Богомолов, О. А. Дідріхсон, І. П. Дриженко, Є. О. Мартинова, К. І. Рубинський, Т. М. Фарафонтова та інші. Незважаючи на складні соціально-політичні умови в країні та воєнний стан, число слухачів бібліотечних курсів значно перевищило заплановане, зокрема, заняття відвідувало 150 слухачів, з яких чоловіків – 87 або 58% [9].

В основу програми навчання було покладено досвід американських бібліотечних шкіл і розроблену Л. Б. Хавкіною теорію бібліотечної справи, яка розглядає бібліотеку як модель з трьох елементів – книга, бібліотекар, читач. Програма охоплювала різні питання бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства, включала матеріали з історії та сучасного стану бібліотек Харківщини. Усього викладалося 19 навчальних дисциплін [9].

Цінністю цих курсів вважається доповнення лекцій практичними заняттями у групах, які були розраховані таким чином, щоб кожен слухач міг взяти участь у 23 годинах практики, що становило 25% від загальної кількості навчального часу. Зазначимо, що практиці організатори курсів надавали особливого значення, вважаючи це фундаментом загальної бібліотечної підготовки. Курсисти, зокрема, виконували практичні завдання з підготовки бібліотечної статистики, здійснення комплектування, каталогізації, методів бібліотечної роботи з читачами тощо. Практичні заняття частково проводилися на базі відділу бібліотекознавства Харківської громадської бібліотеки та довідкового бюро першої читальні [9].

У 1918 р. відкрилися і бібліотечні курси у Києві у Фребелівському педагогічному інституті. У 1919 р. при Позашкільному відділі Наркомпросу України у Києві також було організовано бібліотечні курси, які проходили у формі семінарів. Цього ж року з березня почали роботу курси в Одесі, Житомирі, Полтаві, Чернігові та інших містах. Зазначимо, що на курсах разом з фаховими дисциплінами викладалися українська та іноземні мови, українська та зарубіжна літератури, всесвітня історія, географія, психологія, теологія, етнографія, археологія тощо [5, с. 82]. Завдяки наполегливій роботі організаторів та викладачів бібліотечних курсів, від самого початку змістовно програми були побудовані на засадах органічного поєднання бібліотечних дисциплін із загальноосвітніми та суспільно-політичними. Як зазначає А. Соляник, рівень підготовки слухачів курсів не поступався університетському [14, с. 3]. Для плідної підготовки бібліотекарів на той час гостро бракувало педагогічних кадрів, саме тому і у Москві в Університеті імені А. Л. Шанявського, і на бібліотечних курсах в Україні окремі дисципліни читали одні й ті самі викладачі: Л. Б. Хавкіна, О. О. Покровський, О. А. Дідріхсон, С. О. Сірополко [2, с. 50].

У подальшому підготовка бібліотечних працівників відбувалася у форматі курсів з підвищення кваліфікації.

На початку ХХ ст. бібліотечні курси стали унікальним явищем у житті українського суспільства, адже були створені завдяки громадській ініціативі та підтримані земством, вони підтримувалися та удосконалювалися самими бібліотекарями. Також діяльність курсів висвітлювалася у місцевій пресі, де публікувалися програми та повідомлення про їх завершення. Саме бібліотечні курси поклали початок курсової підготовки бібліотечних працівників як першого ступеня бібліотечної освіти. Проте, як зазначає Н. Капустіна, через короткий термін навчання вони не здатні були вирішити питання підготовки кваліфікованих бібліотечних кадрів, адже не охоплювали всіх напрямів роботи книгозбірень та повноти викладу теоретичного матеріалу [8]. Втім, у надзвичайно складних суспільно-політичних умовах (напередодні та під час Першої світової війни (1914–1918)) ці курси змогли надати певний обсяг знань слухачам, викликати інтерес у суспільстві та привернути увагу до бібліотек. Курси стали лабораторією з апробації нових ідей та напрямів роботи, сприяли розвитку громадської активності самих бібліотекарів.

Зазначимо, що формування бібліотекознавства як науки з бібліотечної справи та актуалізація професійної бібліотечної освіти сприяло створенню на початку ХХ століття фахових підручників і посібників, що, безумовно, сприяло становленню уніфікованих бібліотечних процесів. Першою книжкою з бібліотечної справи у Російській імперії вважається підручник викладачки вищих жіночих курсів К. В. Балобанової «Библиотечное дело», опублікований у 1901 р. у Санкт-Петербурзі (2-е виправлене видання побачило світ у 1902 р.). У підручнику коротко висвітлено дослідження західноєвропейських бібліотекознавців щодо історії бібліотечної справи за понад два століття; розглянуто питання облаштування бібліотечних приміщень, вимоги до книгозховищ та бібліотечне обладнання; представлено систему розстановки книжок та види каталогів (алфавітний, систематичний, хронологічний, топографічний, інвентарний); правила гігієни бібліотечних приміщень та санітарна обробка фонду; вимоги до працівників книгозбірень та їхні обов'язки, правила внутрішнього розпорядку тощо, а також подано бібліографію основних видань по темі [1]. Зауважимо, що авторкою вперше запропоновано визначення поняття «бібліотека» як місця, де зберігається колекція спеціально підібраних та упорядкованих книг, зміст яких спрямований на просвітництво широких верств населення [1, с. 7].

Важливу роль у визначенні базових положень вітчизняного бібліотекознавства, становленні бібліотечної освіти та загалом професії бібліотекаря відіграли посібники, підготовлені Л. Б. Хавкіною: «Библиотеки, их организация и техника. Руководство по библиотековедению» (1904, 1911, 1918), «Руководство для небольших библиотек» (1911, 1917), «Книга и Библиотека» (1918). В. М. Васильєвим було підготовлено працю «Библиотечное дело, руководство для устройства и содержание в порядке общественных, земских, школьных и частных библиотек» (1911, 1914). І. Мурзін у роботі «Руководство по библиотечной технике» узагальнив напрацювання К. В. Балобанової, Л. Б. Хавкіної, В. М. Васильєва та

представив власний досвід. У цій праці автором детально викладено питання функціонування книгозбірень, методика реєстрації та каталогізації книжок, види каталогів, система розміщення та інвентаризація книжок, правила зберігання та дезинфекції фондів, організація читання та користування книгою тощо. Підкреслимо, що в 1911 р. у Санкт-Петербурзі під редакцією І. Мурзіна вийшла книга Я. Борисова «Основы практического библиотековедения» [5, с. 40].

У 1908 р. у Києві побачив світ посібник В. І. Вехова «Краткий очерк библиотечного деловодства», в якому автор обґрунтовував важливість запровадження єдиних підходів до організації бібліотечного документопотоку, уніфікації звітів, доповідних, бланків, форм тощо [4].

На початку ХХ ст. виходили й посібники зі створення бібліографічних описів, методик укладання бібліографій, алфавітного, систематичного і хронологічного каталогів. Зокрема, були підготовлені методичні розробки А. Д. Топорковим «Опыт руководства к подробному описанию книг согласно требований современной библиографии» (1901), Ю. Бітовим «Руководство к библиографическому описанию книг. Необходимое пособие для библиотекарей, владельцев библиотек и библиофилов» (1902), Б. С. Боднарським «Сущность десятичной библиографической классификации» (1912), А. Беловим «Правила составления каталогов алфавитного, систематического и предметного» (1915).

Висновки. Спеціальна професійна підготовка вітчизняних бібліотекарів розпочалася на початку ХХ ст. і пов'язується з іменами видатних теоретиків і практиків бібліотечної справи К. І. Рубинського, Л. Б. Хавкіної та іншими сподвижниками. Вперше питання налагодження професійної освіти для бібліотечних працівників на базі університетів на теренах Російської імперії, до складу якої на початку ХХ ст. входила й Україна, порушив член Товариства бібліотекознавства, перший директор Харківської імператорської університетської бібліотеки К. І. Рубинський (1860–1930). Центром розвитку професійної підготовки бібліотекарів в Україні стало Харківське товариство грамотності. Перші в Україні повноцінні курси з підготовки бібліотекарів для земських, народних і громадських бібліотек були започатковані 17 червня 1918 р. у Харкові. Завдання організаторів полягало у наданні слухачам теоретичних основ бібліотечної роботи, забезпеченні первинних практичних умінь і навичок, активізації роботи на місцях. Вагома роль в їх заснуванні належить Л. Б. Хавкіній та Комітету з позашкільної освіти Харківського товариства грамотності.

Отже, на початку ХХ ст. бібліотечні курси стали унікальним явищем у житті українського суспільства, адже були створені завдяки громадській ініціативі та підтримані земством, вони підтримувалися та удосконалювалися самими бібліотекарями. Курси стали лабораторією з апробації нових ідей та напрямів роботи, сприяли розвитку громадської активності самих бібліотекарів. Потребує подальшого вивчення формування бібліотекознавства як науки з бібліотечної справи та актуалізації професійної бібліотечної освіти через дослідження підготовки підручників і посібників, що сприяло становленню уніфікованих бібліотечних процесів.

Список бібліографічних посилань

1. Балобанова Е. Библиотечное дело. 2-е изд. Санкт-Петербург : Типография И. П. Скороходова, 1902. 21 с.
2. Бачинська Н. А. До джерел вищої бібліотечної освіти в Україні (початок 19-го – перша чверть 20-го століття). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 2. С. 46–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2017_2_8.
3. Березюк Н. М. К. И. Рубинский: библиотекарь, библиотеквед, библиограф (1860–1930). Харьков : Тимченко, 2010. 320 с. URL: <http://biography.nbuv.gov.ua/data/data/bibliogr/2679.pdf>.
4. Вехов В. И. Краткий очерк библиотечного делопроизводства. Киев, 1908. 22 с.
5. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в XX столітті. Київ, 2009. 530 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001898>.
6. Зворський С. Л. Перший Всеросійський з'їзд із бібліотечної справи. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B8%D0%B9%20%D0%92%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%E2%80%99%D1%97%D0%B7%D0%B4%20%D1%96%D0%B7%20%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8>.
7. Историчні етапи становлення бібліотечної освіти в Україні: до 150-річчя від дня народження Л. Б. Хавкіної : зб. наук. пр. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад. Н. І. Капустіна; наук. консультант Н. М. Кушнарєнко]. Харків, 2021. 90 с. URL: <https://ru.calameo.com/read/0006329456c991c1d567e>.
8. Капустіна Н. І. Перші бібліотечні курси в Харкові. URL: <https://libenc.korolenko.kharkov.com/istoriia-bibliotechnoi-spravy-kharkivskoho-rehionu/pershi-bibliotechni-kursi-v-harkovi>.
9. Капустіна Н. І. Хавкіна Любов Борисівна. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%A5%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2%20%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0>.
10. Матяш І. Б. Архівна наука і освіта в Україні 1920–1930-х років. Київ, 2000. 592 с.
11. Новальська Ю. В. Бібліотечні курси як предтеча бібліотечно-інформаційної освіти. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : зб. матеріалів Другої міжнар. наук. конф. Київ : Вид-во Ліра-К, 2019. С. 127–128. URL: http://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/nuk_konf/19/2.pdf.
12. Рубинский К. И. Положение вопроса о библиотечном персонале в Западной Европе и у нас : Доклад, чит. библиотекарем Харьк. ун-та К. И. Рубинским в заседании Общества библиотекведения, 22 ноября 1908 г. *Записки Харьковского университета*. 1909. Кн. 1, прил. С. 1–35. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/Pologenie%20vorprosa.pdf>.
13. Соляник А. А. Підготовка фахівців для книжкової галузі України: традиції та новачії. *Вісник ХДАК* : зб. наук. пр. Харків, 2011. Вип. 32. С. 116–125.
14. Соляник А. А. Флагман бібліотечно-інформаційної освіти України. URL: http://eprints.rclis.org/18792/1/solanyk_fbi.pdf.
15. Хавкіна Любов Борисівна. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0_%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2_%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0. URL.

References

1. Balobanova, E. (1902). *Bibliotechnoe delo* [Librarianship]. S-Petersburg, Russia [In Russian].
2. Bachynska, N. A. (2017). Do dzherel vyshchoi bibliotechnoi osvity v Ukraini (pochatok 19-ho – persha chvert 20-ho stolittia) [To the sources of higher library education in Ukraine (the beginning of the 19th – the first quarter of the 20th century)]. *Library science. Documentary science. Informatology*, 2, 46-52. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2017_2_8 [In Ukrainian].
3. Bereziuk, N. M. (2010). K. Y. Rubinskii: bibliotekar, bibliotekoved, bibliohraf (1860–1930) [K. I. Rubinsky: librarian, librarian, bibliographer (1860–1930)]. Kharkiv, Ukraine. Retrieved from <http://biography.nbuv.gov.ua/data/data/bibliogr/2679.pdf> [In Russian].

4. Vekhov, V. Y. (1908). *Kratkii ocherk bibliotechnoho deloproizvodstva* [A brief outline of library work]. Kyiv, Ukraine [In Russian].

5. Dubrovina, L. A., & Onyshhenko, O. S. (2009). *Bibliotechna sprava v Ukraini v XX stolitti* [Library business in Ukraine in the 20th century]. Kyiv, Ukraine. Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001898> [In Ukrainian].

6. Zvorskyi, S. L. *Pershyi Vserosiiskyi zizd iz bibliotechnoi spravy* [The First All-Russian Congress on Library Affairs]. Retrieved from: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B8%D0%B9%20%D0%92%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%E2%80%99%D1%97%D0%B7%D0%B4%20%D1%96%D0%B7%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8> [In Ukrainian].

7. Kapustina, N. I. (Comp.). (2021). *Istorychni etapy stanovlennia bibliotechnoi osvity v Ukraini: do 150-richchia vid dnia narodzhennia L. B. Khavkinoi* [Historical stages of the formation of library education in Ukraine: to the 150th anniversary of the birth of L. B. Khavkina]. Kharkiv, Ukraine. Retrieved from <https://ru.calameo.com/read/0006329456c991c1d567e> [In Ukrainian].

8. Kapustina, N. I. *Pershi bibliotechni kursy v Kharkovi* [The first library courses in Kharkov]. Retrieved from <https://libenc.korolenko.kharkov.com/istoriia-bibliotechnoi-spravy-kharkivskoho-rehionu/pershi-bibliotechni-kursi-v-harkovi> [In Ukrainian].

9. Kapustina, N. I. *Khavkina Liubov Borysivna* [Khavkina Liubov Borysivna]. Retrieved from <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%A5%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2%20%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0> [In Ukrainian].

10. Matjash, I. B. (2000). *Arkhivna nauka i osvita v Ukraini 1920 – 1930-kh rokiv* [Archival science and education in Ukraine in the 1920s and 1930s]. Kyiv, Ukraine [In Ukrainian].

11. Novalska, Yu. V. (2019). *Bibliotechni kursy yak predtecha bibliotechno-informatsiinoi osvity* [Library courses as a forerunner of library and information education]. *Information, communication and knowledge management in a globalized world* (pp. 127-128). Kyiv, Ukraine. Retrieved from http://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/nuk_konf/19/2.pdf [In Ukrainian].

12. Rubynskyi, K. Y. (1909). *Polozhenie voprosa o bybliotechnom personale v Zapadnoi Evrope i u nas* [The position of the library staff in Western Europe and in our country]. *Zapysky Kharkovskoho unyversyteta, 1*, 1-35. Retrieved from <file:///C:/Users/user/Downloads/Pologenie%20voprosa.pdf> [In Russian].

13. Solianyk, A. A. (2011). *Pidghotovka fakhivciv dlia knyzhkovoi ghaluzi Ukrainy: tradyicii ta novacii* [Training of specialists for the book industry of Ukraine: traditions and innovations]. *Visnyk KhDAK. Zbirnyk naukovykh prats, 32*, 116-125 [In Ukrainian].

14. Solianyk, A. A. *Flagman bibliotechno-informaciinoi osvity Ukrainy* [Flagship of library and information education of Ukraine]. Retrieved from http://eprints.rclis.org/18792/1/solianyk_fbi.pdf [In Ukrainian].

15. *Khavkina Liubov Borysivna*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0_%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2_%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0 [In Ukrainian].

Nadiia Bachynska,

<https://orcid.org/0000-0003-3912-7108>,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Information Technologies,

Faculty of PR, Journalism and Cybersecurity,

Kyiv National University of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)

ORIGINS OF TRAINING SPECIALISTS FOR THE DOCUMENT AND INFORMATION COMMUNICATIONS SYSTEM IN UKRAINE (10TH YEARS OF THE 20TH CENTURY)

The purpose of the article – to identify and analyze the origins of library education in Ukraine and the contribution of prominent librarians to its further development. **The methodology** is based on a combination of the principles of scientific objectivity and historicism, the use of a structural-functional approach, and general scientific methods. **Scientific novelty**. The origins of personnel training for the system of document and information communications

in Ukraine at the beginning of the 20th century have been studied, primarily the organization of measures for the formation of library and course education in the 1910s. The contribution to the development of library education by Ukrainian theoreticians and practitioners of librarianship L. B. Khavkina, K. I. Rubinsky, O. O. Pokrovsky, O. A. Diedrichson, S. O. Siropolko and others is analyzed in detail. **Conclusions.** It was found out that L. B. Havkina is the founder of domestic library education, because it was she who took practical steps to initiate the professional training of librarians following the example of the USA and Great Britain. The center for the development of professional training of librarians in Ukraine became the Kharkiv Society of Literacy, whose leading task was to create a network of public book collections. content-wise, the programs were built on the basis of an organic combination of library disciplines with general educational and socio-political disciplines, and the level of training of the course participants was not inferior to the university level. It has been proven that at the beginning of the 20th century library courses became a unique phenomenon in the life of Ukrainian society, because they were created thanks to a public initiative and supported by the zemstvo, they were supported and improved by the librarians themselves.

К е у о r d s: librarianship, library education, library courses, the First All-Russian congress on librarianship, personnel training, K. I. Rubinsky, Library Science Society, L. B. Khavkin, Kharkiv Literacy Society.

Kyiv National University of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)
36, St. Evgeny Konovaltsya, Kyiv, 01601, Ukraine
e-mail: n.bachynska17@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 4.08.2022 р.